

Anja Radelić

samostalna istraživačica
independent researcher

Ulica Ljerke Šram 2
Zagreb, Hrvatska

anjaradelić@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5648-2972

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

UDK / UDC:
272-523(497.5 Rijeka)
726.025.3/.4(497.5 Rijeka)"18/19"

DOI:
10.17685/Peristil.63.10

Primljeno / Received:
20. 10. 2020.

Prihvaćeno / Accepted:
7. 12. 2020.

Projekti obnove i konsolidacije crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci tijekom 19. i početkom 20. stoljeća

Restoration and Consolidation of the Church
of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in
Rijeka During the 19th and Early 20th Centuries

APSTRAKT

Na temelju proučavanja nacрта zvonika i crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije iz Državnog arhiva u Rijeci u radu se prikazuje i nadopunjuje kronologija intervencija na tim građevinama tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, posebno onih izvedenih na pročelju crkve i zvoniku. Projekte se nastoji datirati i atribuirati, a intervencije interpretirati u danom kontekstu. Time se postiže prezentacija usustavljenih podataka o arhitektonskoj povijesti crkve u navedenom razdoblju, a istovremeno se prijedlozima atribucija i povezivanjem s drugim projektima potencijalno upotpunjuju dosad poznati opusi nekolicine riječkih arhitekata.

KLJUČNE RIJEČI

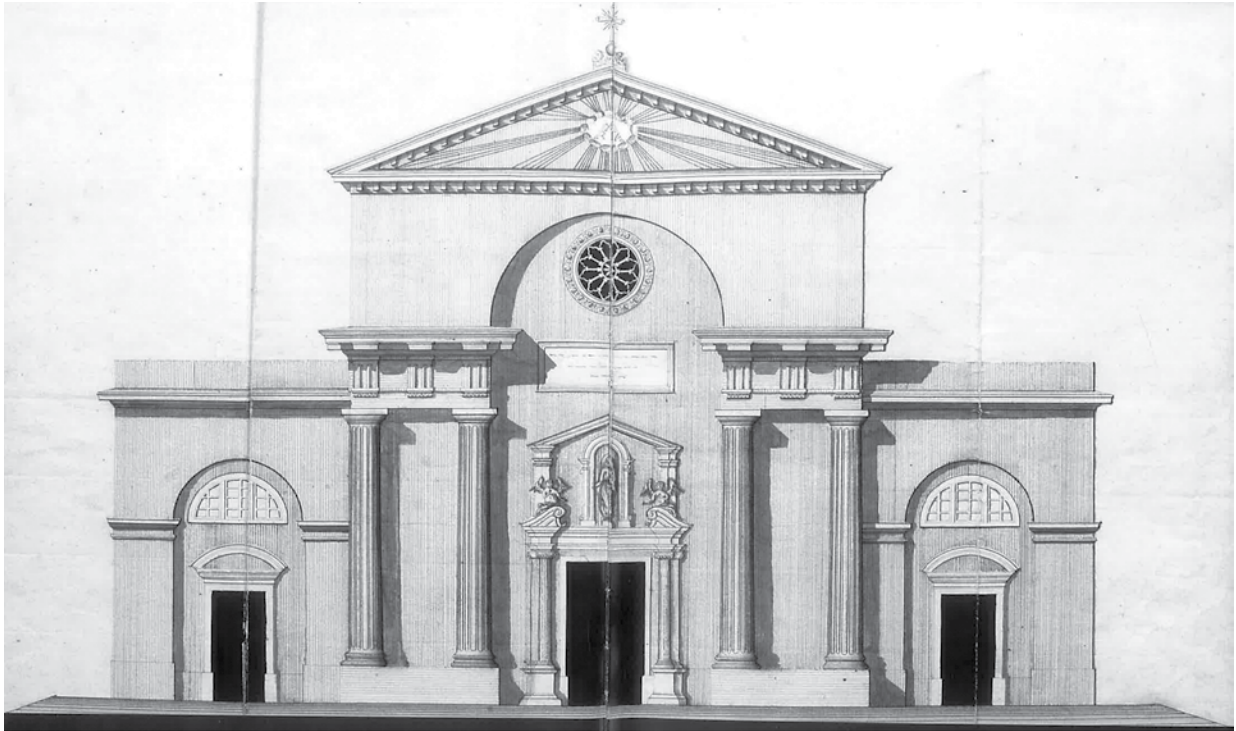
crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, Rijeka, historicizam, arhitektura, Filiberto Bazarig

ABSTRACT

Based on the study of the design of the bell tower and the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in the State Archives in Rijeka, the paper provides new insights into the chronology of interventions on these buildings during the 19th and early 20th century, especially those on the front of the church and bell tower. The aim is to date and attribute projects, and interpret interventions in their context. Systematic data on the architectural history of the church in this period is presented, and at the same time the attribution proposals and connections with other projects potentially complement the previously known oeuvres of several Rijeka architects.

KEYWORDS

Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, Rijeka, historicism, architecture, Filiberto Bazarig

- 1 Joseph Storm, projekt glavnog pročelja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci, 1824. (preuzeto iz: Matejčić. *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*)

Joseph Storm, Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Rijeka, main façade project, 1824
(source: Matejčić. *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*)

Uvod

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije najznačajnija je sakralna građevina za riječku komunu, sve do reorganizacije biskupija i župa 1923. te proglašenja dotad jezuitske crkve Sv. Vida katedralom 1925. godine.¹ U crkvi Uznesenja svoje je povijesno sjedište imao riječki kaptol, nazivali su je i Vela crkva, Assunta, te Duomo, a uz nju se veže i višestoljetna glagoljaška tradicija.² U kontekstu povijesti umjetnosti i arhitekture, posebno se ističe iznimna kvaliteta baroknih elemenata i slojeva, no njezin je današnji izgled rezultat niza preinaka i konzervatorskih intervencija, od kojih su posebno značajne one iz 19. i s početka 20. stoljeća. Crkva stoji na mjestu rimskih termi gdje je još u ranokršćansko doba ustanovljeno kulturno mjesto.³ Trobrodna bazilika podignuta je u 15. stoljeću, uklopivši neku raniju strukturu čiji su elementi i danas vidljivi. S početka 16. stoljeća potječe rozeta na pročelju, datirana 1516. godinom.⁴ Današnji je oblik crkve gotovo u potpunosti rezultat barokne

pregradnje 1695. godine, kada su brodovi i svetište ravno zaključeni, te su probijeni termalni prozori na bočnim pročeljima.⁵ Crkva je tada i nadsvođena te opremljena arhitektonskom plastikom, štukaturama i vrijednim oltarima, pa je tako ostvareno, riječima Radmile Matejčić, „najzrelije djelo prvog baroka u Rijeci”.⁶ Barokizacija je nastavljena zalaganjem plemićke obitelji De Orlando koja je podigla svetište i svod između 1716. i 1726. godine te ga ukrasila štukaturama.⁷ Osim toga, njihovom je zaslugom izgrađena i kripta.⁸ Crkva je nastradala u potresu 1750., no ubrzo je obnovljena i opremljena vrijednim inventarom.⁹ Pred pročeljem je slobodnostojeći zvonik, koji je često zadavao brige jer se zbog podzemnih voda počeo naginjati, te je i danas poznat pod nazivom Kosi toranj.

Današnje je pročelje crkva dobila u 19. stoljeću, dok je izgled zvonika značajno mijenjan između 1879. i 1928. godine.¹⁰ U literaturi i arhivskim izvorima objavljeni su različiti projekti pročelja i

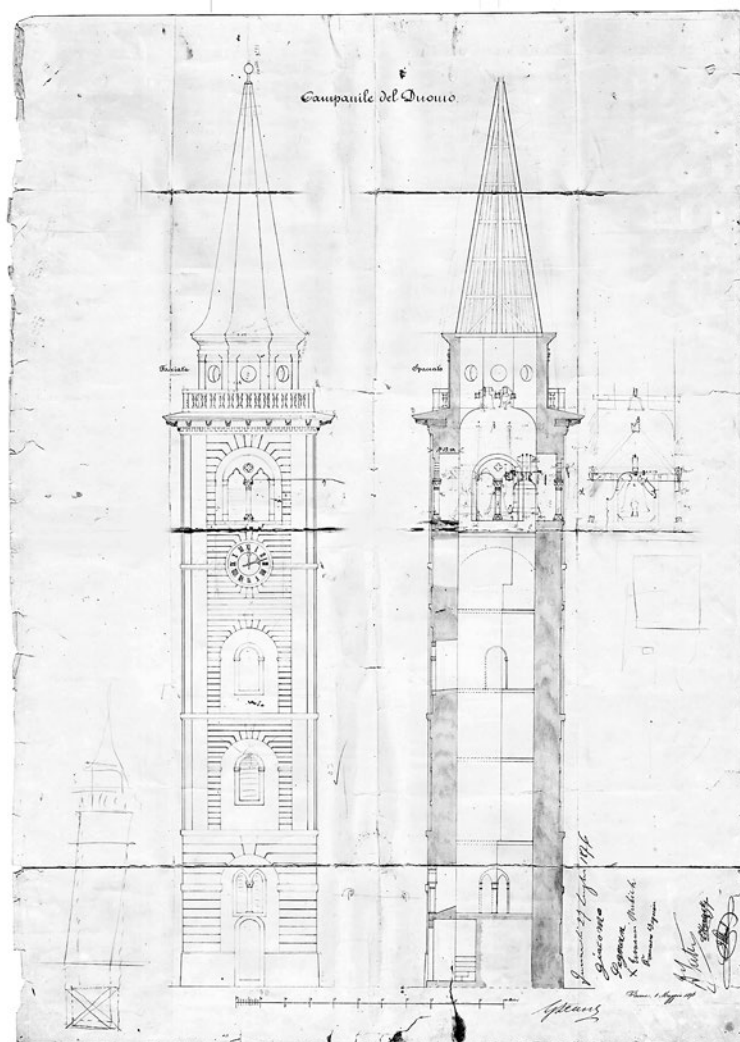
drugih zahvata na crkvi i zvoniku datiranih u 19. i početak 20. stoljeća, no izostala je njihova sustavna obrada. Namjera je ovog rada donijeti pregled postojećih projekata vezanih uz crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci izrađenih tijekom 19. stoljeća i utvrditi njihovu kronologiju i atribuciju. Uz to, prikazat će se i postojeći nacrti zvonika koji, osim što govore o zaokupljenosti njegovom stabilnosti, prikazuju i stilske intervencije, uglavnom kompatibilne s onima na crkvi. Kontinuirani angažman gradskih vlasti oko crkve i zvonika također je pokazatelj njihove velike važnosti za grad Rijeku, a doda li se tome izbor arhitekata koje je bilo moguće razaznati kao potpisnike projekata, može se ocrtati potpunija slika o povijesti i važnosti crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije.

Novo pročelje i radovi na zvoniku iz 1824. i 1826. godine

Prvi poznati nacrt pročelja objavila je Radmila Matejčić, a riječ je o projektu iz 1824. godine pripisanom tadašnjem gradskom činovniku za nadzor građevina, Josephu Stormu (sl. 1).¹¹ Projekt prikazuje klasicističko pročelje čiji je središnji dio naglašen parovima stupova i gredem s naglašenim triglifima, a zaključen zabatom s dentima. Storm se, dakle, u oblikovanju kamenih elemenata oslanja na, u skladu s vremenom, slobodnije shvaćen dorski red, a njegov je projekt zapravo monumentalizacija zatečenih elemenata, odnosno renesansne rozete, baroknog portala i ploče s natpisom o barokizaciji crkve iz 17. stoljeća, pred koje je dozidan klasicistički okvir. Izvedbu projekta započeo je sam Storm, a kasnije je povjerena drugom gradskom činovniku za nadzor građevina, Adamu Olfu.¹² Stupove i grede oblikovao je klesar Marco Chierighini.¹³

Olf i Chierighini zajednički su 1826. preoblikovali i zvonik pred crkvom.¹⁴ Zvonik je ožbukano, postavljena je balustrada oko lože za zvona te po jedan sat sa svake strane u visini drugog kata, a na vrhu je podignut i „poligonalni podložak za šiljastu piramidu”¹⁵, krov koji će biti postavljen oko pola stoljeća kasnije. Time je zvonik prilagođen novom izgledu pročelja, no, i u ovom slučaju, nisu negirani prisutni stariji elementi.

Ovim je intervencijama zborna crkva u Rijeci dobila obilježja klasicizma kakav je posebno promoviran u obližnjem Trstu, gdje se istih godina (iako po ranijem projektu Pietra Nobilea) podiže crkva Sv. Antuna¹⁶ i brojne druge građevine.

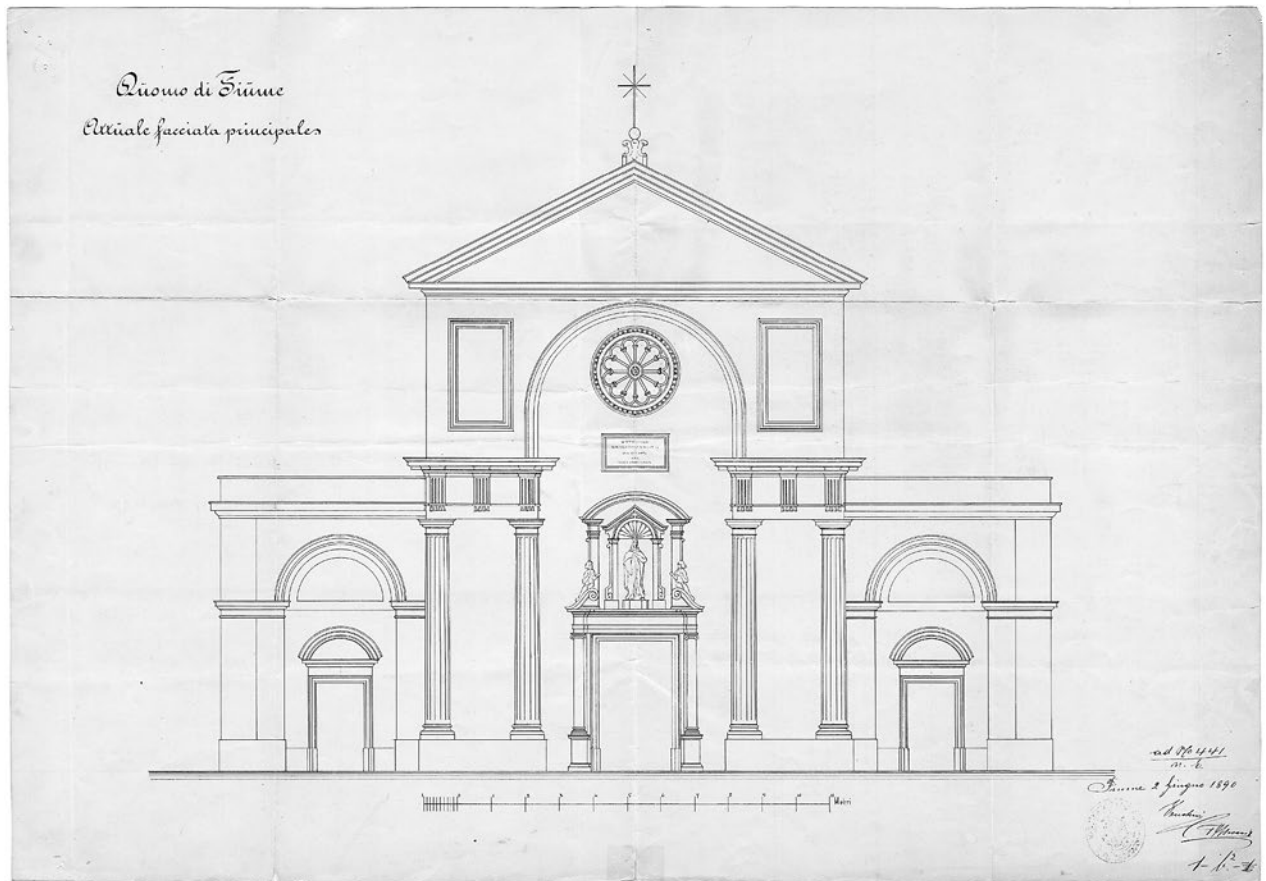
2 Projekt preoblikovanja zvonika, 1876., Državni arhiv Rijeka (dalje HR-DARI)

Bell tower remodeling project, 1876, State Archives in Rijeka

Preoblikovanje zvonika 1876. godine

Zvonik riječke zborne crkve dobit će pak potpuno novo ruho u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća (sl. 2). Riječ je o projektu datiranom u godinu 1876. i pripisanom Filiberto Bazarigu, arhitektu rođenom u Gorici i školovanom u Grazu, čije je djelovanje između 1874. i smrti 1896. vezano za Građevinski tehnički ured u Rijeci.¹⁷

Osim gradnje spomenutog visokog krova, zvonik je tada ponovno ožbukano – u žbuci su izvedene fuge, koje su uz uglove građevine prekinute glatkim trakama. Čini se da su zamijenjeni i neki dijelovi gotičkih prozorskih otvora, kako će to

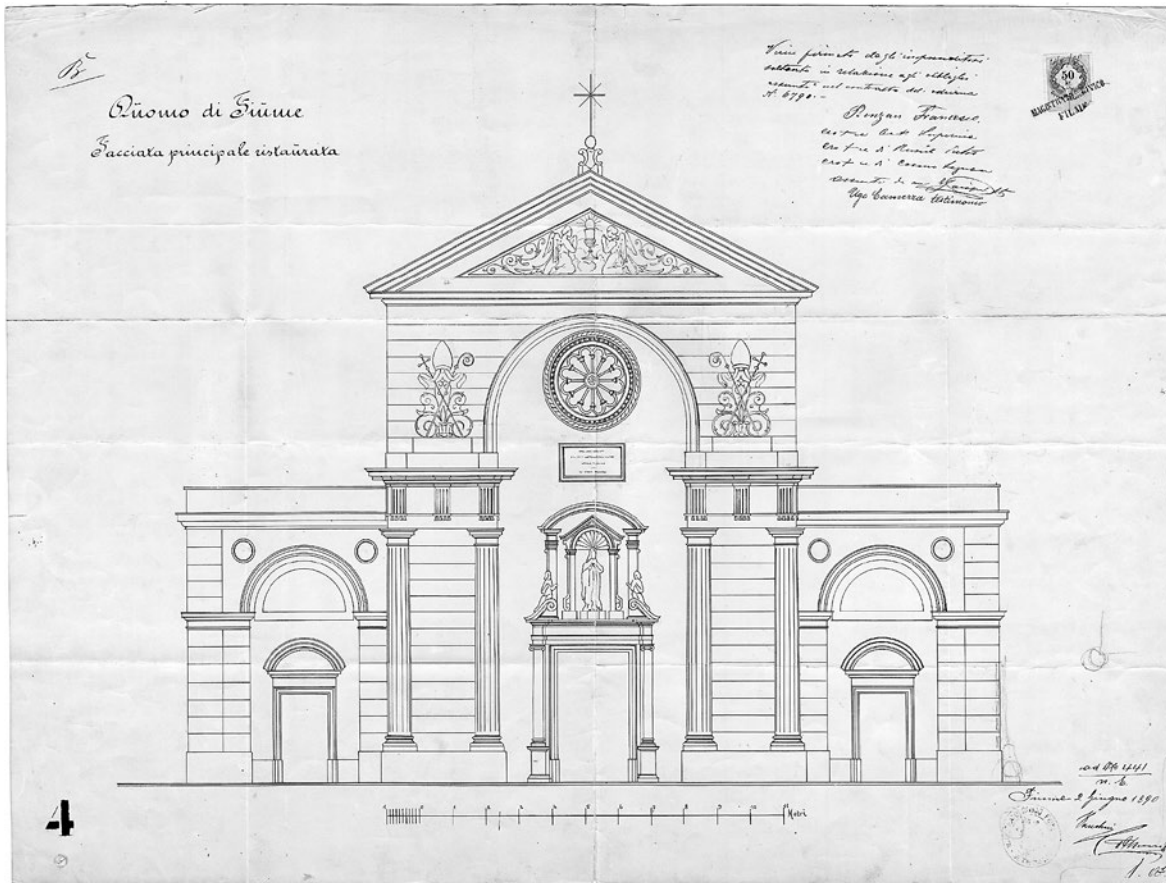
- 3 Filiberto Bazarig, postojeće stanje glavnog pročelja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1890., HR-DARI

Filiberto Bazarig, current condition of the main façade, 1890, State Archives in Rijeka

utvrditi kasniji restauratori.¹⁸ Riječ je o historičističkom preoblikovanju koje se znatno udaljilo od izvornog izgleda zvonika. U riječkom arhivu čuvaju se dva nacrti vezana uz ovu intervenciju; jedan prikazuje presjek i pročelje zvonika,¹⁹ a drugi tlocrte svakog kata.²⁰ Oba su potvrđena konačnim potpisom tadašnjeg ravnatelja Građevinskog tehničkog ureda, Giuseppea Learda. No, niti na jednom od dva nacrti nema potpisa Filiberta Bazariga, koji je moguće prepoznati na nekolici drugih projekata Tehničkog ureda, a o kojima će još biti riječi. Projekt preoblikovanja pročelja i presjek (koji se nalaze na istom papiru) uz Learda

su potpisala čak šestorica i jedan, vjerojatno nepismen, majstor, budući da je potpisan križićem. Niti jedan od šest potpisa nije uspješno povezan s nekim drugim značajnijim projektom, iako su neki potpisi čitki.²¹ Tlocrte je potpisao samo Leard. Ovo je preoblikovanje zvonika značajno jer će nedugo potom pročelje crkve biti oblikovano na veoma sličan način.

Zanimljiv je, vezano doduše uz drugu crkvu, danas katedralu sv. Vida, otprilike istovremeni crtež pokrova iz 1879. godine.²² Njega je, naime, potpisao Filiberto Bazarig te potvrdio Leard („visto G. Leard”), barem se tako za sad uspjeva razabrati. Uzmemo li, dakle, u obzir da je, prema dostupnim podacima, Bazarig u Rijeci djelovao od 1874. godine²³, a da je Leard bio ravnatelj Ureda od 1872. do 1880.²⁴, moguće je kako je i prethodno spomenuti projekt preoblikovanja zvonika crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije bio rezultat njihovih zajedničkih napora. Ipak, teško

- 4 Filiberto Bazarig, projekt preoblikovanja glavnog pročelja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1890., HR-DARI

Filiberto Bazarig, main façade remodeling project, 1890, State Archives in Rijeka

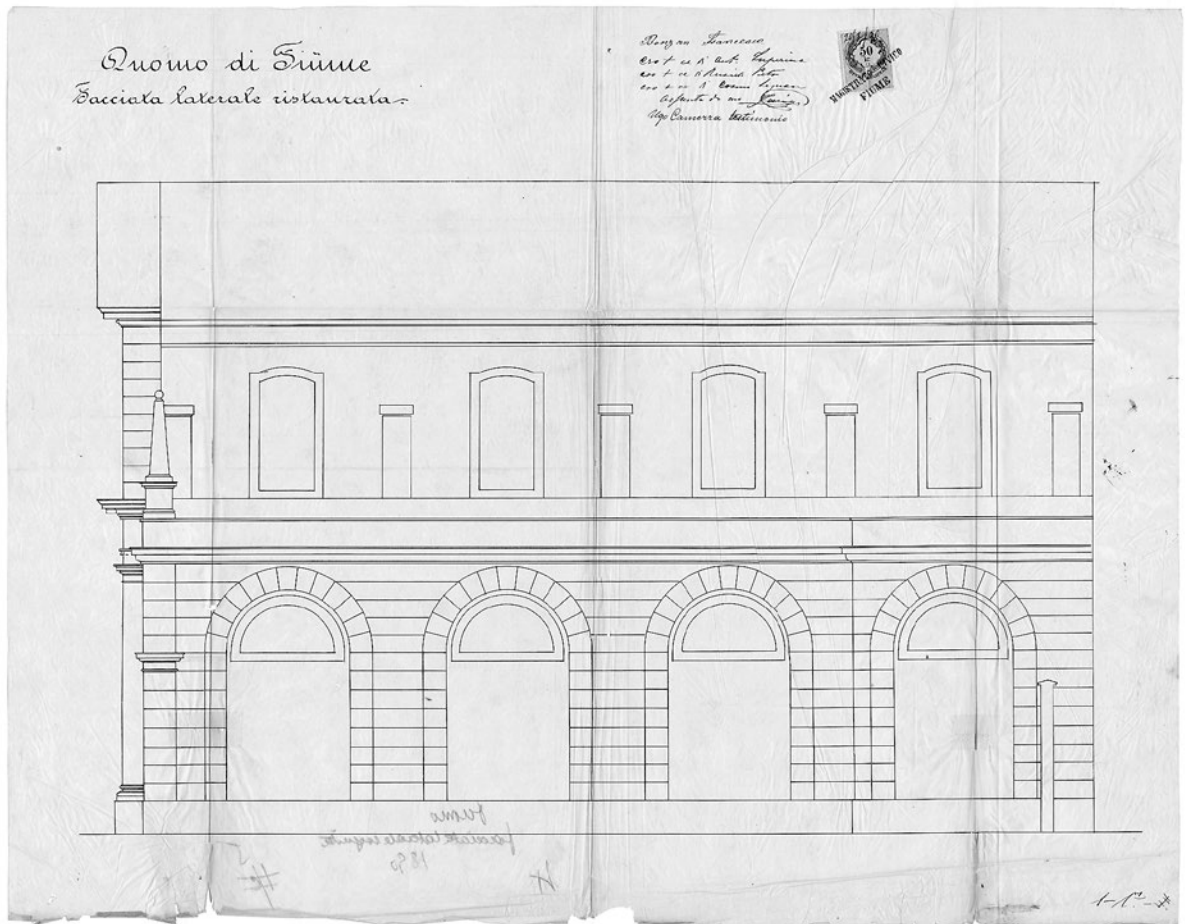
je objasniti izostanak Bazarigova potpisa na tom projektu, iako će kasnija sličnost u oblikovanju s pročeljem crkve dodatno učvrstiti pretpostavku o atribuciji preoblikovanja zvonika upravo njemu.

Preoblikovanje pročelja 1890. godine

Bazarigov se potpis u vezi s crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije pronalazi na još dva nacrtu koja prikazuju pročelje crkve. Na oba ga prati i potpis Isidora Vauchniga, novog gradskog činovnika za nadzor građevina koji je 1880. zamijenio Learda.²⁵ Oba su nacrtu datirana godinom 1890., a prvi od njih predstavlja arhitektonski snimak

postojećeg stanja (sl. 3).²⁶ Na tom se nacrtu primjećuju razlike u odnosu na posljednji nacrt pročelja koji poznajemo, a to je onaj Josepha Storma iz 1824. godine. Budući da intervencije u razdoblju od te godine do 1890. nisu zabilježene, nije moguće zaključiti kako je i kada došlo do izmjena. Najuočljivije su novosti na pročelju uklade koje flankiraju središnji luk, a koje nisu prikazane projektom iz 1824. godine. Osim toga, nedostaje dekoracija u zabatnom polju i denti na vijencu zabata, a neobično je i različito oblikovanje niše i luka u gornjoj zoni portala, pogotovo s obzirom na to da je riječ o starijem, prvotno zadržanom baroknom portalu. Moguće je da su navedene promjene nastale u međuvremenu ili da projekt iz 1824. nije izveden sasvim dosljedno već u početku, naročito uzevši u obzir predaju projekta Adamu Olfu.

Drugi je crtež projekt tada aktualizirane rekonstrukcije glavnog pročelja (sl. 4).²⁷ Simulirane fuge na glavnom i bočnim pročeljima podsjećaju na

- 5 Filiberto Bazarig, projekt preoblikovanja bočnog pročelja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1890., HR-DARI

Filiberto Bazarig, side façade remodeling project, 1890, State Archives in Rijeka

oblikovanje zvonika, a novost su skulpture u zabatnom polju, prema Radmili Matejčić, atribuirane „Bečkom kiparskom ateljeu” i postavljene 1890.,²⁸ što ide u prilog tezi kako je projekt iste godine i izveden. Osim navedenog, druge velike promjene nisu bile zamišljene projektom. Trebale su biti izvedene i simetrične dekoracije s obje strane središnjeg luka, no, sudeći prema kasnijim fotografijama,²⁹ od njih se odustalo, a izvedeni su mali dekorativni krugovi u žbuci nad svakim od bočnih lukova. Navedeni se nacrti u literaturi katkad miješaju s nacrtom Josepha Storma iz 1824. godine³⁰, no s obzirom na prethodno već otkriveni Stormov

projekt, dataciju krajem 19. stoljeća koja je zabilježena na samim nacrtima te na atribuciju arhitektima djelatnima u tom razdoblju, ta je dilema za sada otklonjena.

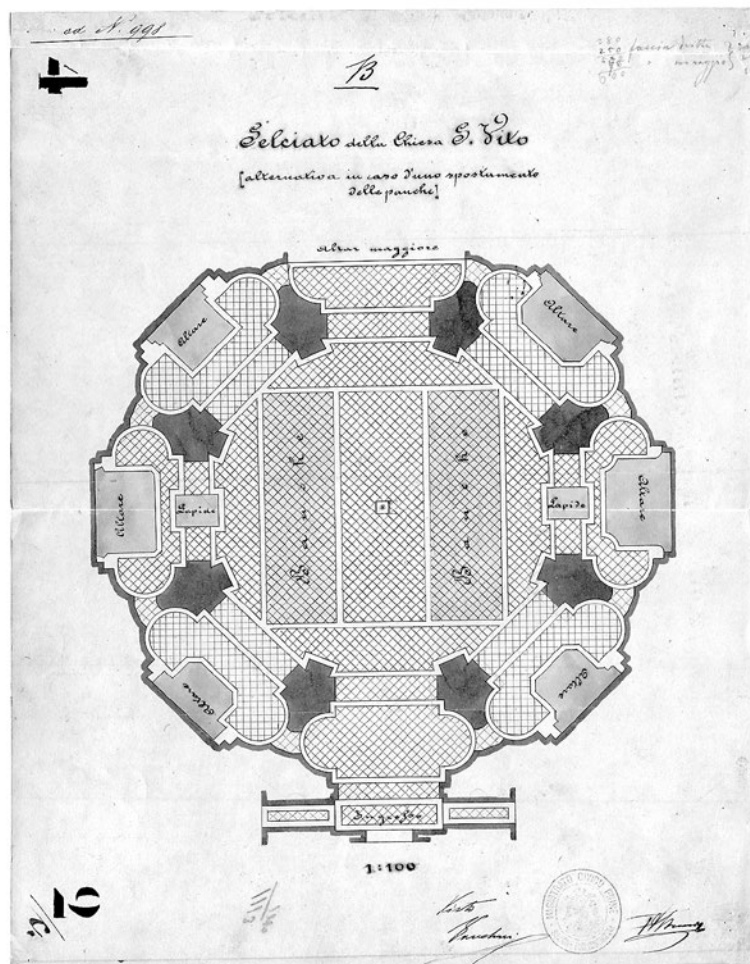
Zbog velikog broja podudarnosti s prethodna dva nacrti, ovoj skupini treba dodati i dosad neobjavljen projekt bočnog pročelja (sl. 5).³¹ Osim, očekivano, fuga u žbuci, na nacrtu bočnog pročelja vidi se i malena fijala koja se nalazi na uglu glavnog i bočnog pročelja. Nije ucrtana u projekt glavnog pročelja, a izgleda kako nije niti izvedena.

Godine 1890. pročelje crkve usklađeno je s pročeljem zvonika. Zajednička im je kombinacija kamenih elemenata i žbuke, pri čemu se izmjenjuju glatko ožbukane plohe i fuge. I prilikom ove rekonstrukcije zadržani su stariji elementi crkvenog pročelja. Snimak zatečenog stanja i projekt rekonstrukcije mogu se pripisati Filibertu Bazarigu i/ili Isidoru Vauchnigu, naročito ako prihvatimo kako je Bazarig prethodno preoblikovao i zvonik.

Inače, spomenuta su dvojica arhitekata zajedno prisutna i u izradi tlocrta crkve sv. Vida (riječ je zapravo o crtežu popločenja),³² no ovdje je prilično jasno kako je Bazarig autor tlocrta (sl. 6), a Vauchnig djeluje kao ravnatelj Građevinskog tehničkog ureda (zapisano „visto Vauchnig”). Time je ne samo povećan broj poznatih Bazarigovih nacrti, već je i potvrđen kontinuirani interes gradskih vlasti, odnosno Tehničkog ureda za sakralnu baštinu grada Rijeke.

Nacrt zvonika iz 1891. godine

Bazarig je, ponovno uz Vauchingovo odobrenje ili suradnju, napravio i snimak stanja pročelja zvonika 1891. godine (sl. 7).³³ Postoji još jedan nepotpisani nacrt pročelja zvonika (sl. 8)³⁴ s istim datumom, iz, čini se, iste serije crteža, a ta se dva nacrti međusobno razlikuju. Razlike nisu velike, a tiču se primarno područja oko prozora na trećoj etaži koji je u toj verziji nacrti dodatno obrubljen glatkom plohom i pravokutnim okvirom, a u drugoj probijen izravno u postojećem, fugama isprijecanom, zidu. Ploča s natpisom ispod tog prozora također postoji samo u nepotpisanoj verziji. U toj verziji izostaju čak i okomite glatke trake uz uglove zvonika – bez tog bi se detalja moglo možda pomisliti da je riječ o različitim stranama zvonika. Prema fotografijama zvonika iz ovog razdoblja³⁵ niti jedan od dva nacrti ne odgovara stvarnom stanju, barem ne s fotografirane sjeverne i južne strane, gdje je oblik otvora drugačiji, a fuge ne sijeku otvor već, kao u prizemlju, prate oblik luka. Ovim se projektima, kao i nacrtima koji prikazuju crkvu sv. Vida, širi opus Filiberta Bazariga i Isidora Vauchniga, riječkih arhitekata, obojice u službi Građevinskog tehničkog ureda od 1873., odnosno 1874. u Bazarigovu slučaju.³⁶ Obojica su, također, profesionalno bila čvrsto povezana s Trstom. Vauchnig je studirao u Trstu, Beču i Grazu, a zahvaljujući iskustvu stečenom u tršćanskom Građevnom uredu značajno je unaprijedio rad onog riječkog.³⁷ Bazarig je studirao u Grazu i Padovi, održavajući stalne veze s rodnim Trstom. Osim arhitekture, bavio se i slikarstvom.³⁸ Njegov je do sad prepoznati riječki opus, uz opisano preoblikovanje zvonika Uznesenja Blažene Djevice Marije 1876. godine, uključivao obnovu palače Municipija³⁹ i tornja gradske ure na Korzu⁴⁰ te uređenje parka Mlaka⁴¹ i grobnice obitelji Ploech na Kozali.⁴² Angažman na rekonstrukciji pročelja same crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije i, moguće, vezano uz neku intervenciju na crkvi sv. Vida dodatno bi učvrstio

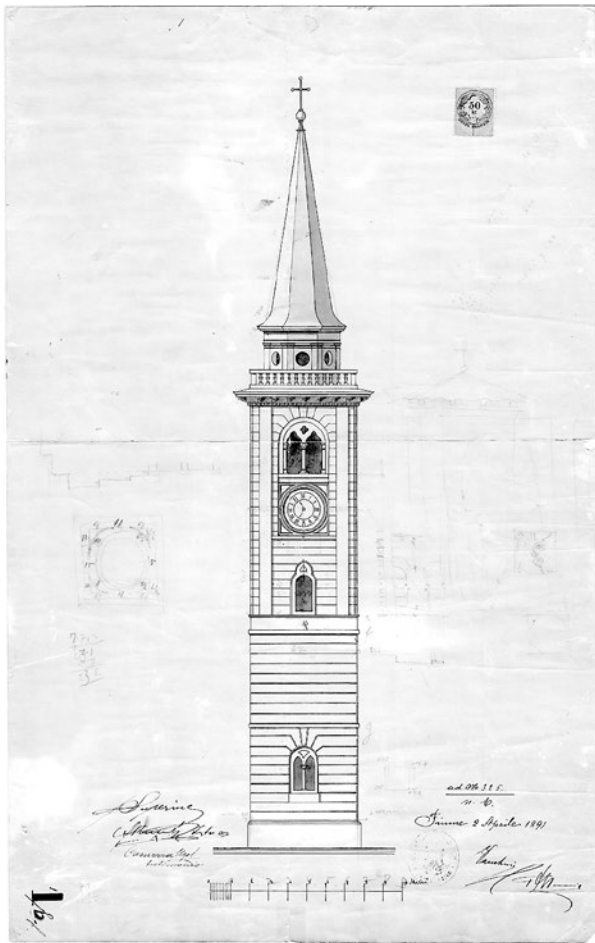
6 Filiberto Bazarig, tlocrt (crtež popločenja) crkve sv. Vida u Rijeci, HR-DARI

Filiberto Bazarig, floor plan (flooring project) of the St. Vitus church in Rijeka, State Archives in Rijeka

sliku o Bazarigu kao vrlo radišnom i svestranom arhitektu koji je u Rijeci kroz prilično dugo razdoblje dobivao povjerenje različitih naručitelja za arhitektonska i urbanistička rješenja.

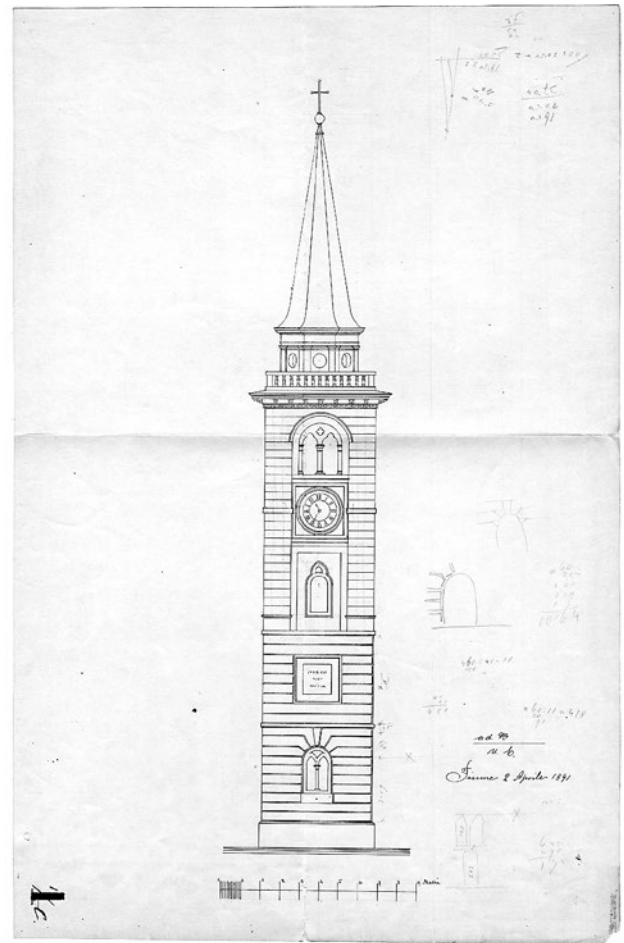
Nacrti crkve iz 1901. godine i novi pod

Među dokumentacijom Tehničkog ureda nalazi se i skupina od tri nacrti zborne crkve u Rijeci iz 1901. godine, i to njezin uzdužni⁴³ i poprečni presjek⁴⁴ te tlocrt.⁴⁵ Iako je poprečni presjek naslovljen „restauriranje Duoma”, nije jasno koja je intervencija tada izvedena jer jedini je podatak u literaturi vezan uz 1901. godinu onaj o postavljanju novog

- 7 Filiberto Bazarig, stanje pročelja zvonika crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, prva verzija, 1891., HR-DARI

Filiberto Bazarig, current condition of the bell tower, first version, 1891, State Archives in Rijeka

- 8 Filiberto Bazarig (?), stanje pročelja zvonika crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, druga verzija, 1891., HR-DARI

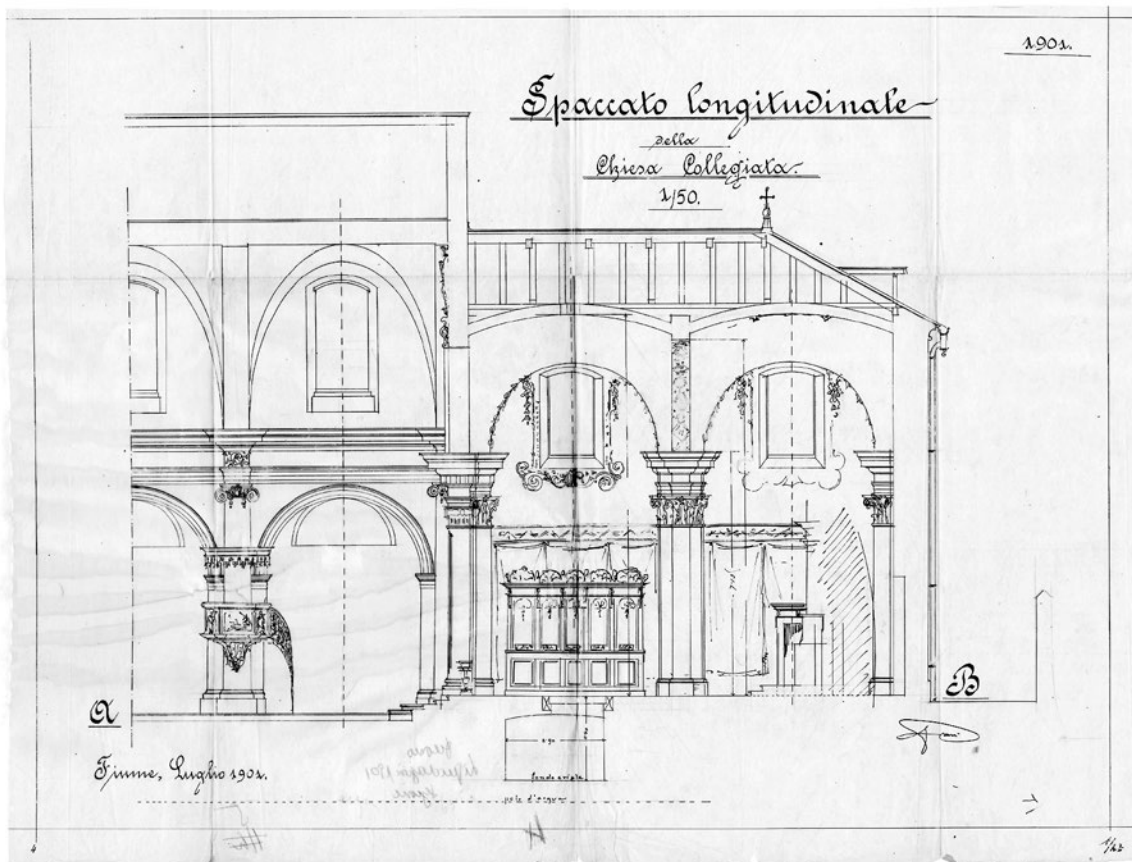
Filiberto Bazarig (?), current condition of the bell tower, second version, 1891, State Archives in Rijeka

pod⁴⁶, što potvrđuju i druga dva nepotpisana nacrti koja prikazuju situaciju grobnica „pod novim podom”.⁴⁷ Spomenute presjeke i tlocrt potpisao je isti autor, no njegovo ime za sada nije bilo moguće transkribirati. Riječ je o školovanom arhitektu što pokazuje detalji uzdužnog presjeka koji nacrt čine vizualno vrlo atraktivnim (sl. 9). Na nacrtima presjeka uz nečitki potpis prisutna je, čini se, i potvrda Luigija Bescocce, načelnika Općinskog građevnog ureda. Iako nije poznato koliko je dugo bio na čelu Ureda, izvor navodi kako je to moralo biti oko 1912. godine⁴⁸ pa ostaje pitanje je li 1901. već bio u toj funkciji.

Tu mogućnost opet možda podupire analogija s nacrtima postojećeg stanja glavnog⁴⁹ i bočnog pročelja⁵⁰ te tlocrta crkve sv. Vida,⁵¹ datiranih godinom 1898., koje potpisuje isti arhitekt kao i gore spomenute presjeke i tlocrt crkve Uznesenja, uz jednaku ovjeru Luigija Bescocce. Valja još spomenuti i sačuvani projekt popločenja apsida crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije iz 1908. godine.⁵²

Problem nestabilnosti zvonika u nacrtima 1903. – 1920.

Godine 1903. u fokus dolazi zabrinjavajuće nagnjanje zvonika. Sačuvan je nacrt gdje je vizualno

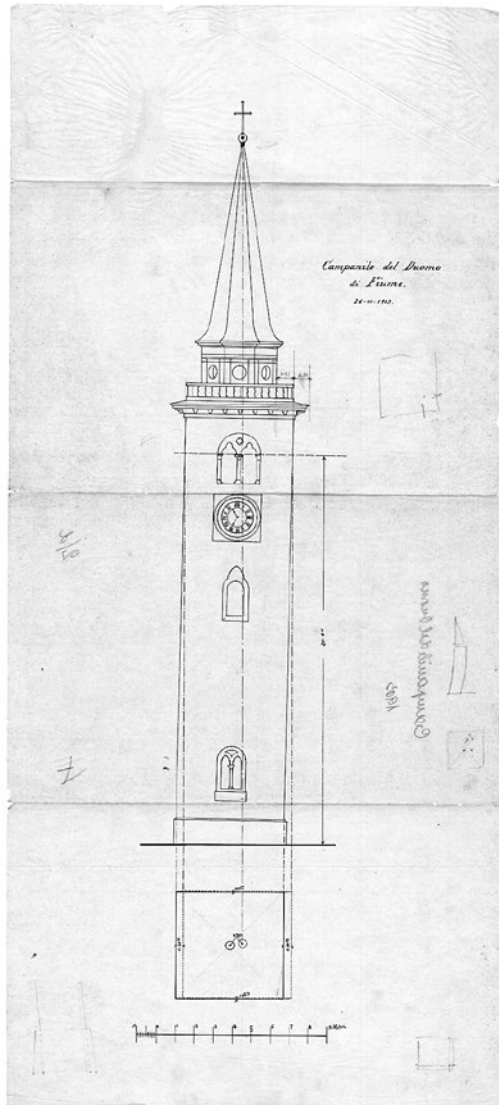
9 Uzdužni presjek crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1901., HR-DARI

Cross section, 1901, State Archives in Rijeka

prikazan nagib od osi (sl. 10).⁵³ Na tom je nacrtu izostavljena žbukana dekoracija zvonika, a razlog je vjerojatno praktične prirode, budući da je ona, u kontekstu statike, zanemariva. Ponovna pažnja tom problemu pridana je 1920. kada je ponovno iscertan tlocrt zvonika⁵⁴ te su napravljeni izračuni⁵⁵ iz kojih je Radmila Matejčić iščitala kako je nagib tada iznosio već 40 centimetara.⁵⁶ Osim spomenutih, osobito je zanimljiv nepotpisani i nedatirani tlocrt s prikazanim ojačanjem⁵⁷ koje je vjerojatno trebalo učvrstiti zvonik i spriječiti njegovo daljnje pomicanje. O tom zahvatu nema drugih podataka. Sačuvana je još nekolicina tlocrta zvonika i

izračuna⁵⁸ o kojima je teško bilo što zaključiti, no sve navedeno govori o zabrinutosti oko njegove stabilnosti i stalnom praćenju stanja.

Zvonik je dobio svoj današnji izgled 1928. godine, kada je arhitekt Arrigo Comandini, uz blagoslov tršćanske pokrajinske komisije za konzervaciju spomenika i ravnatelja Gradskog muzeja Riccarda Gigantea, započeo preoblikovanje zvonika u njegovo zamišljeno srednjovjekovno stanje, skinuvši svu žbuku i prepoznatljiv krov.⁵⁹ Dokumentacija ove intervencije pokazuje da su tom prilikom pregledani svi prethodno spomenuti nacrti.⁶⁰ Skidanje žbuke bilo je donekle uvjetovano potrebom za provjeru stvarnog stanja i pukotina zida, no istodobno je izrečen i vrijednosti sud: preoblikovanje 19. stoljeća nazvano je „lažnom arhitekturom koja je na nedostojan način maskirala” prethodne slojeve.⁶¹ Stanje zvonika bilo je dosta teško i bilo je predlagano njegovo rušenje i podizanje novog zvonika pored crkve, no do toga ipak nije došlo,

10 Nacrt s prikazom nagiba zvonika, 1903., HR-DARI

Plan showing the leaning of the bell tower, 1903, State Archives in Rijeka

najviše zaslugom počasnog konzervatora Gigantea.⁶² Ipak, skidanje visoke kape i ljuštenje slojeva žbuke možda je donekle ublažilo buduće probleme vezane uz stabilnost. Neovisno o današnjoj valorizaciji ovog konzervatorsko-konsolidacijskog zahvata, koji se, kako je izneseno, temeljio i na provedenim arhivskim istraživanjima i praćenju nagibanja zvonika, njime su, kao što je to često bio slučaj suvremenih intervencija, poništeni slojevi 19. stoljeća jednog od najvažnijih gradskih simbola Rijeke.

Zaključak

Pregledom nacrtu povezanih s crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci i njezinim zvonikom dopunjena je i potvrđena već poznata kronologija intervencija tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. Osim toga, istaknuti su i manje poznati, ili u dosadašnjoj literaturi katkad pogrešno tumačeni, podaci poput onih o preoblikovanju pročelja 1890. godine.

Pritom su otvorena i neka nova pitanja. Neka su od njih, primjerice, pitanje nedokumentiranih intervencija na pročelju crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije između 1824. i 1890. godine, djelatnosti Filiberta Bazariga u vezi s crkvom sv. Vida, te pitanje o razlikama među nacrtima pročelja zvonika iz 1891. godine.

Gdje je bilo moguće, transkribirani su ili barem s drugim projektima uspoređeni potpisi arhitekata, što je zasad dovelo do prijedloga atribucije preoblikovanja pročelja 1890. godine arhitektu Filibertu Bazarigu te mogućih dodirnih točaka crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije s crkvom sv. Vida u smislu atribucije pojedinih zahvata tijekom 19. stoljeća.

Već poznata problematika pomicanja zvonika crkve prikazana je kroz nekoliko nacrtu i izračuna koji pokazuju kako je stanje crkvenog tornja bilo praćeno i bilježeno.

S obzirom na značaj crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije korisno je razjasniti dosadašnje nedoumice iako su rezultati većine intervencija danas već uklonjeni. Također, pregledom i usporedbom projekata, moguće je još uvijek upotpuniti opuse pojedinih arhitekata koji su djelovali u Rijeci u 19. stoljeću. Trebalo bi nastaviti tražiti odgovore na nerazjašnjene dileme i povezivati nalaze, kako bismo proširili poznavanje arhitektonske klime Rijeke tog razdoblja.

BILJEŠKE

- * Ovaj rad djelomično se temelji na diplomskome radu autorice pod naslovom „Eksperimentalna primjena lombardskog modela Karte rizika na odabranim kulturnim dobrima grada Rijeke”, izrađenom i obranjenom 2020. pod mentorskim vodstvom dr. sc. Franka Ćorića i dr. sc. Jasenke Gudelj na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zahvaljujem djelatnicima Državnog arhiva u Rijeci i Konzervatorskog ureda u Rijeci na njihovoj ljubaznoj pomoći.
- 1 Damir Tulić, „Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci,” deplijan izrađen u sklopu projekta *Mramor, pigmenti, zlato i svila – luksuzne umjetnine barokne Rijeke* (Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2017.), 1–2.
 - 2 Radmila Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas* (Rijeka: Adamić, 2007.), 66.
 - 3 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 63–66.; Tulić, „Župna crkva,” 1–2.
 - 4 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65.
 - 5 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 63.
 - 6 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65.; Tulić, „Župna crkva,” 1–2.; Danko Šourek, *Altarističke radionice na granici: barokni mramorni oltari u Rijeci i Hrvatskom primorju* (Zagreb: Leykam International, 2015.), 24, 61, 169, 260.
 - 7 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65.; Tulić, „Župna crkva,” 1–2.
 - 8 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65.
 - 9 Tulić, „Župna crkva,” 1–2.
 - 10 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65.; Irene Spada, *L'Italia in Istria* (Venezia: Marsilio, 2017.), 139–144.
 - 11 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 68–69.
 - 12 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 65–66.
 - 13 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 70.
 - 14 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 70.; Spada, *L'Italia in Istria*, 144. naglašava da je Riccardo Gigante pronašao ovaj podatak u župnome arhivu crkve.
 - 15 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 73.
 - 16 „Sant' Antonio Taumaturgo, Trieste,” *archINFORM*, <https://www.archinform.net/projekte/29326.htm> (19. 9. 2020.).
 - 17 „Basarig, Filiberto,” u *Hrvatski biografski leksikon*, mrežno izdanje (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 1983.).
 - 18 Spada, *L'Italia in Istria*, 141.
 - 19 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/6), kutija 85
 - 20 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/9), kutija 85
 - 21 Giacomo Segnan, Francesco Segnan, možda E (...) Vuhich.
 - 22 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (3/12), kutija 85
 - 23 Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje, „Basarig, Filiberto”.
 - 24 Radmila Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata u monumentalizaciji Rijeke,” *Peristil* 31–32 (1988.): 158.
 - 25 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 158.
 - 26 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/2), kutija 85
 - 27 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/1), kutija 85
 - 28 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 66.
 - 29 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 71.
 - 30 Daina Glavočić, „Sakralna arhitektura,” u *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845. – 1900.: Arhitektura i urbanizam*, ur. Daina Glavočić (Rijeka: Moderna galerija Rijeka – muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2002.), 330.
 - 31 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/4), kutija 85
 - 32 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (3/10), kutija 85
 - 33 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/1), kutija 85
 - 34 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/2), kutija 85
 - 35 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 71.; Spada, *L'Italia in Istria*, 306.
 - 36 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 158.
 - 37 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 158.
 - 38 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 158.
 - 39 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 158.
 - 40 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 97.
 - 41 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 285.
 - 42 Branko Metzger-Šober, „Nadgrobnni spomenici Ivana Rendića u Hrvatskom primorju,” *Ars Adriatica* 3 (2013.): 178.
 - 43 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/11), kutija 85
 - 44 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/12), kutija 85
 - 45 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/7), kutija 85
 - 46 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 66.
 - 47 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/8), kutija 85 i HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/9), kutija 85
 - 48 Matejčić, „Uloga tršćanskih arhitekata,” 166.
 - 49 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (3/18), kutija 85
 - 50 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (3/3), kutija 85
 - 51 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (3/19), kutija 85
 - 52 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (5/6), kutija 85
 - 53 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/11), kutija 85
 - 54 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/4), kutija 85
 - 55 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/13), kutija 85
 - 56 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 73.
 - 57 Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/5), kutija 85
 - 58 Primjerice: Državni arhiv Rijeka, fond Tehnički uredi grada Rijeke, HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/8), kutija 85 ili HR-DARI-57/3.1.18.5 (4/14), kutija 85
 - 59 Matejčić, *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*, 73; Spada, *L'Italia in Istria*, 139–144.
 - 60 Spada, *L'Italia in Istria*, 140.
 - 61 Spada, *L'Italia in Istria*, 139.
 - 62 Spada, *L'Italia in Istria*, 141.

REFERENCES

- ArchINFORM. "Sant'Antonio Taumaturgo, Trieste." <https://www.archinform.net/projekte/29326.htm> (19/9/2020)
- "Basarig, Filiberto." In *Hrvatski biografski leksikon*. Online edition. Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983.
- Glavočić, Daina. "Sakralna arhitektura." In *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845. – 1900.: Arhitektura i urbanizam*. Edited by Daina Glavočić, 330. Rijeka: Moderna galerija Rijeka – muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2002.
- Matejčić, Radmila. "Uloga trščanskih arhitekata u monumentalizaciji Rijeke." *Peristil* 31–32 (1988): 157–166.
- Matejčić, Radmila. *Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas*. Rijeka: Adamić, 2007.
- Metzger-Šober, Branko. "Nadgrobni spomenici Ivana Rendića u Hrvatskom primorju." *Ars Adriatica* 3 (2013): 175–192.
- Tulić, Damir. "Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci." Exhibition leaflet for project *Mramor, pigmenti, zlato i svila – luksuzne umjetnine barokne Rijeke*, 1–2. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2017.
- Spada, Irene. *L'Italia in Istria*. Venezia: Marsilio, 2017.
- Šourek, Danko. *Altarističke radionice na granici: barokni mramorni oltari u Rijeci i Hrvatskom primorju*. Zagreb: Leykam International, 2015.

SUMMARY

Restoration and Consolidation of the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Rijeka During the 19th and Early 20th Centuries

The paper briefly presents the history of the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, one of Rijeka's most important sacral buildings, until the first quarter of the 19th century, followed by a chronology of interventions on the church and bell tower until the early 20th century, based on research in the State Archive in Rijeka. In doing so, the drawings had to be dated and attributed correctly. This resulted in confirmation, but also partial extension of the already known chronology, and by pointing to the undetected engagement of individual architects such as Filibert Bazarigo in connection with the church itself. By comparing the projects related to the church and the bell tower of the Assumption of the Blessed Virgin Mary with other, approximately simultaneous projects related primarily to the church of St. Vitus the presence of the same architects is noticed and potentially this insight expands the list of their works. Certain unresolved facts were also noticed in the context of the chronology and detection of interventions on the church and the bell tower, and they were singled out as open questions. Given the observed concentration of projects related to the problem of the stability of the bell tower, this issue was also monitored through archival sources and literature.

ANJA RADELIĆ (Zagreb, 1995.) završila je studij povijesti umjetnosti i antropologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2020. godine. Jedan semestar studija provela je na Erasmus+ razmjerni studenata na Sveučilištu u Macerati. Dobitnica je Rektorove nagrade za individualni znanstveni rad u akademskoj godini 2018./2019. (mentorica dr. sc. Jasenka Gudelj).

ANJA RADELIĆ (Zagreb, 1995) graduated in art history and anthropology at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb in 2020. She spent one semester of her studies on an Erasmus + student exchange at the University of Macerata. She is the winner of the Rector's Award for individual scientific work in the academic year 2018/2019 (mentor Jasenka Gudelj, PhD).